

TÜRKİYE'DE UN SANAYİ SEKTÖRÜNÜN ANALİZİ

Prof. Dr. Oğuz YURDAKUL

Erkan AKTAŞ

Çukurova Üniversitesi Ziraat Fakültesi

Yüksek Ziraat Mühendisi

Tarım Ekonomisi Bölümü

ÖZET

Araştırmada öncelikle Dünya'da ve Türkiye'de buğday ve un üretimi ve un sanayiinin durumu incelenmiştir. Türkiye'de buğdaya uygulanan destekleme politikaları, un sanayiinde kapasite kullanımı, üretim, ithalat ve ihracat konuları üzerinde durulmuş ve sorunlar saptanmıştır. Araştırmada Türkiye'deki un üretimi yapan işletmeler incelenmiş, farklı bölgelerden 49 adet un fabrikası yöneticileriyle anket çalışması yapılmıştır. İşletmelerin kapasiteleri, teknolojik durumu, çalışma sistemleri, üretim miktarları, hammadde temini, pazarlama ile ilgili konular incelenmiş ve sorunlar tespit edilerek çözüm önerileri geliştirilmiştir. Bu veriler, endüstri organizasyon modeli içerisinde, "Yapı, Davranış ve Performans" şeklinde analiz edilmiştir. Çalışma sonucunda; buğdayda kalite yetersizliği, atıl kapasite ve haksız rekabet hemen hemen bütün işletmelerde ortak sorunlar olarak belirlenmiştir. Mevcut sorunlarına çözüm bulabilen, gerek sermaye gerekse teknolojik açıdan gücünü koruyabilen ve sağlam bir yönetim yapısına sahip olan firmalar sektördeki paylarını korurken, diğerlerinin sektör içindeki payları azalmaktadır.

ABSTRACT

In this research, firstly, the production of wheat, wheat flour, and, the situation of flour mill industry in the world and Turkey, were investigated. The support policies which were applied to wheat in Turkey, the capacity for flour mill industry, production, import, export affair were discussed and the problem were determined. The producer of flour mill in Turkey were analysed. Investigation data was collected by questionnaire from 49 active firms where located different regions in Turkey. The capacities of the firms, technological levels, the production amount, the supply of raw material, and marketing were examined and problems and solution were discussed. Industrial organisation model (Structure, Conduct and Performans) were used for analysis these data. Determined problems are inactive capacity, low quality wheat and unfair competition. As a result, which can find solutions to their problems and keep their capital and technological power are claim a stable share in the field, otherwise they lost their shares in the market.

1.GİRİŞ

Teknolojik buluşlar, biyoteknoloji devrimi, yalnızca tarımı değil, sanayii de büyük ölçüde etkilemiştir. Sanayi ile tarım çok yönlü teknik ve fiziki girdi-çıkı ilişkisi ile iç içedir. Kaynak aktarım mekanizması yanında bu iki sektör birbiri için pazar oluşturmaktadır. Öz olarak bu iki sektör karşılıklı olarak birbirine muhtaçtır. Tarım-sanayi bütünlüğü anlayışının çok ilginç ve belirleyici bir örneği gıda sanayiidir. Türkiye tarımının, gıda ve diğer tarıma dayalı sanayilere hammadde üretme anlamında, çok önemli potansiyeli vardır. Tarım ürünlerinin katma değerinin yükselmesi, pazar maliyetinin azalması, arz esnekliğinin kazandırılması, pazarlama olanaklarının genişletilmesi ve benzeri bir çok somut gerekçe nedeniyle gıda sanayii Türkiye tarımı açısından da yaşamsal önem taşımaktadır. Dünyada bugün sektörleri birbirinden

bağımsız düşünemeyeceğimizden, gıda sanayii yalnızca Türkiye tarımı değil, aynı zamanda Türkiye ekonomisi için de büyük önem taşımaktadır.

Gelişmekte olan ülkelerde, çoğunlukla, ilk kurulan sanayi tesisleri un fabrikalarıdır. Son zamanlarda, özellikle gelişmiş ülkelerde proteince zengin gıda maddelerine doğru geçiş olmasına rağmen, undan yapılmış mamuller temel gıda maddeleri arasındaki önemli yerini korumaktadır. Ülkemizde de un üretimi geçmişten günümüze teknolojik olarak büyük değişiklikler göstererek bugünkü durumuna gelmiştir. Başta ekmek olmak üzere çeşitli gıda maddelerinin ana maddesi olan un, günümüz modern öğütme tekniğinin gelişmesi sonucu belirli tip ve randımanlarından değişik sanayi dallarında uygun nitelikte üretilmektedir

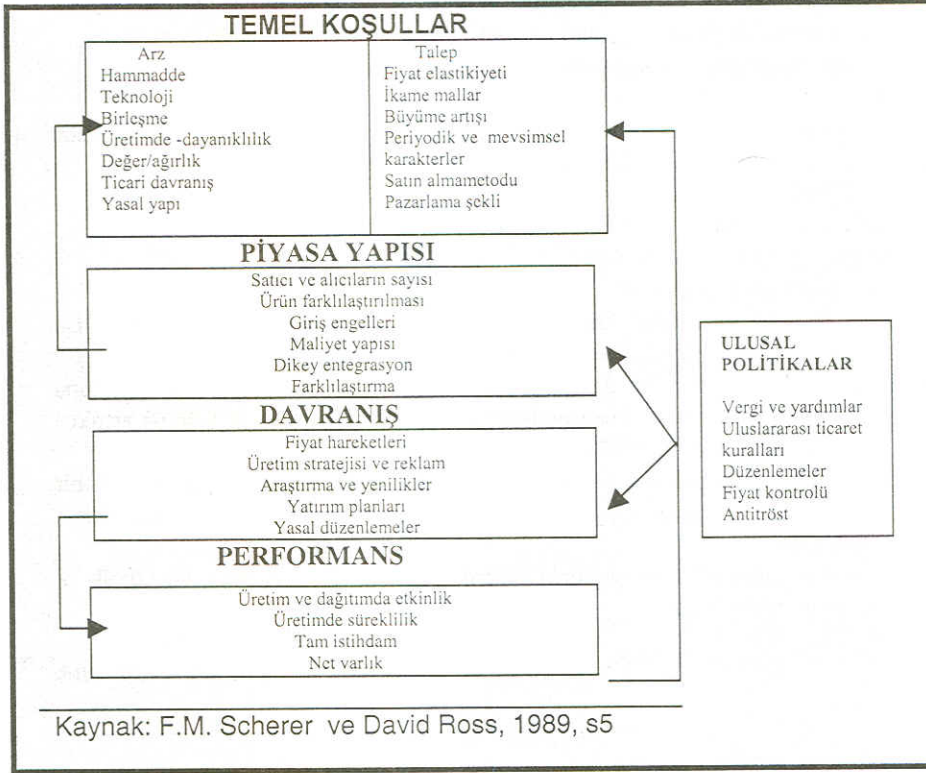
2. MATERYAL VE YÖNTEM

Örnek işletmelerin tüm ülkeyi temsil edecek şekilde dağıtılması amaçlandığından, coğrafi dağılım da göz önünde bulundurularak, un fabrikalarının yoğunlaştığı iller belirlenmiştir. Bu şekilde, Akdeniz Bölgesini temsilen Adana, İç Anadolu Bölgesini temsilen Ankara ve Konya, Batı Anadolu ve Trakya Bölgesini temsilen Balıkesir ve Tekirdağ, Doğu ve Güneydoğu Anadolu Bölgesini temsilen Gaziantep ve Karadeniz Bölgesini temsilen Samsun illeri olmak üzere 7 il belirlenmiştir. 49 örnek sayısının dağıtımında, bu illerin sahip oldukları un fabrikalarının toplam içindeki yüzde ağırlıkları da dikkate alınmıştır. Buna göre, Adana'dan 7, Ankara'dan 4, Balıkesir'den 6, Gaziantep'ten 11, Konya'dan 10, Samsun'dan 6 ve Tekirdağ'dan 5 işletme olmak üzere 49 örnek çekilmiştir

2.1. Sektör Analizinde Kullanılan Yöntem

Endüstri ekonomisi çalışmaları, sektördeki piyasa yapısı ile performansı arasında nasıl bir ilişki olduğunu incelemektedir. Burada anahtar; yapı, davranış ve performanstır (Structure, Conduct and Performance "SCP"). Bu yaklaşım, endüstri performansının tahmin edilmesinde yardımcı olur. Geniş tanımlı bir endüstri organizasyonu analiz modeli, 1930 yıllarında Harvard'tan Edward ve S. Mason tarafından ortaya konmuştur. Günümüzde de bu analiz modeli çok yaygın bir şekilde sektör analizinde kullanılmaktadır (GREER, 1980).

Şekil 1. Yapı, Davranış ve Performans Paradigması

SCP paradigmasında ilk olarak sektörle ilgili “Temel Koşullar” ortaya konmaktadır. “Temel Koşullar” arz ve talep olarak iki kısımdan oluşmaktadır. Arz yapısı içerisinde; hammadde, teknoloji, birleşme, üretimde dayanıklılık, değer ve ağırlık ilişkisi, ticari davranış ve yasal yapıya ilişkin konular yer almaktadır. Talep yapısı içerisinde; fiyat elastikiyeti, ikame mallar, talepteki büyüme artışı, periyodik ve mevsimsel karakterler, satın alma metodu ve pazarlama şekli yer almaktadır.

Sektördeki piyasa yapısı, satıcı ve alıcıların sayısı, üretim farklılaştırılması, giriş engelleri, maliyet yapısı, dikey entegrasyon ve farklılaştırma olarak incelenmektedir. Sektör davranışı ise; fiyat hareketleri, üretim stratejisi ve reklam, araştırma ve yenilikler, yatırım planları ve yasal düzenlemeler olarak incelenmektedir.

Ulusal politikalar, sektör yapısı ve davranışını etkilemektedir. Ulusal politikalar; vergi ve yardımları, uluslararası ticaret kurallarını, fiyat kontrolünü, antitröst uygulamaları içermektedir.

Sektör performansı, üretimde ve dağıtımda etkinlik, üretimde süreklilik, tam istihdam ve net varlık olarak ele alınmaktadır (Şekil 1).

Yapılan çalışmada, sektör analizi için bu model kullanılmıştır. Sektör performansını analiz etmek için gerekli olan verileri elde etmek zor olduğundan, sektör performansı modelde değinildiği kadar kapsamlı olarak incelenememiştir.

2.1.1. Sektör Yapısının Ölçülmesinde Kullanılan Yöntem

H. İndeks

Bu indeks Orris Herfindahl ve Albert Hirshman tarafından Eylül 1964 yılında geliştirilmiştir (GREER, 1980). Matematiksel olarak ele alınırsa;

$$H \text{ indeks} = \sum (X_i/T)$$

($i= 1,2,3,4,5,\dots,n$) ve n piyasadaki firma sayısını göstermektedir.

T= Toplam pazar hacmi ve büyüklüğü

X_i = Firma satışını göstermektedir.

Eğer H indeksin değeri sıfıra yaklaştıkça piyasa yapısı tam rekabetçidir. Bu değer 1 olduğunda piyasa yapısı tekelleri olmaktadır. Eğer bütün firmaların payı eşit ise H indeks $1/n$ 'e eşit olacaktır. Bu da toplam firma sayısının matematiksel olarak tersi olmaktadır. Eğer firma sayısı 1 olursa bu oran 1'e eşit olmakta ve firma sayısı arttıkça da eşitlik 0'a yaklaşmaktadır (GREER, 1980).

H. indeksteki temel sorun piyasa payı gibi kolay bulunamayan detaylı bir bilgiyi gerektirmesidir. Bundan dolayı çoğunlukla yoğunlaşma oranı kullanılmaktadır.

Yoğunlaşma Oranı

Satış hasılatına göre N sayıdaki işyerinin sektör içindeki payı, en büyük k sayıda işyerinin oranıdır. Yani;

$$CR_k = \sum S_i, \quad i:1 \dots k$$

CR= Yoğunlaşma oranı (Consantrated rate)

S_i =(i. işyerinin satış hasılatı/ sektör satış

hasılatı),

$0 < S_i \leq 1$ olmak üzere (DİE, 1999)

3. BULGULAR VE TARTIŞMALAR

3.1. Dünyada ve Türkiye'de Un Sanayiinin Tarihçesi

Tarihte geçimlik düzeyde yaşayan aileler, kendi bölgelerinin içine hapsedilmişti. Tarım, temel geçim kaynağı olarak kaldığı sürece, aileler sürekli olarak iklimin yol açacağı bir felaketin tehdidi altında bulunmaktaydı. İngiltere'de tarım devrimi gerçekleşip sanayi devrimine geçilmesiyle doğaya olan bağımlılık azalmıştır (PHYLLIS,1994).

Buğdayın, tarihin eski devirlerinden beri insan gıdası olarak önemli bir yeri vardır. Yapılan incelemelerde, neolitik dönemde buğday ve arpanın dövülerek ve savrulularak kapçıklarından ayrılması ve un haline getirilmesinin, dibek içinde yapıldığı bulunmuştur. Fakat yaygın uygulama tahılların fincan tabağı ya da eyer biçimli taş üzerinde yuvarlak çörek ya da sosis biçimli bir sürtme taşı ile ufalandığıdır. Bu tür el değirmenlerinin sert taştan yapılması gerektiği ve aksi durumda undan yapılan yiyeceğin içinde un kadar kum bulunacağı neolitik dönemde ortaya konmuştur (CHİLDE,1993).

Buğday, önceleri taş havanlar sayesinde dövülerek un haline getirilip, değişik mamullere çevrilerek tüketilmiştir. El ile çevrilen taşlar arasında ezilerek un haline getirilmesinin ardından insan, hayvan ve su gücünü kullanarak döndürülen büyük taşlar arasında ezilmesi yoluyla daha randımanlı bir un üretimine geçilmiştir. XIX. yüzyılın

